

Magdalena Gapsa

Uniwersytet Łódzki
magdagapsa@onet.eu

MIEJSCE IMIENIA W KULTURZE BUŁGARSKIEJ ZWIĄZEK IMIENIA Z ŻYCIEM JEDNOSTKI I SPOŁECZNOŚCI

1. Wprowadzenie

Imię jest pierwszym i najważniejszym słowem w życiu każdego z nas [Walczak-Mikołajczakowa 2001], choć bardzo często przechodzimy obok niego dość obojętnie – przyjmujemy, że nadane przez rodziców nie ma większego znaczenia i wpływu na to, kim jesteśmy. To dzięki niemu można nas zidentyfikować (jak pisał Ludwik Jerzy Kern w wierszu *W imieniu imienia*: „[...] Imię potrzebne jest, by ktosia/ Odróżnić od drugiego ktosia. [...]” [Kern 2003]). Jest to również jedna z pierwszych informacji, których dowiaduje się o nas społeczeństwo, a na jego podstawie jesteśmy w stanie określić nie tylko np. wiek, narodowość, wiarę, ale także stopień wykształcenia czy status socjalny rodziny, z której dana osoba pochodzi. Dawniej miało ono za zadanie ochronić dziecko przed złymi mocami lub sprowadzić na nie pożądane cechy charakteru bądź cechy fizyczne [Walczak-Mikołajczakowa 2001]. Pisała o tym także Ewa Rzetelska-Feleszko:

Najstarszymi uchwyconymi przez naukę motywacjami nadawania imion były wróżby i życzenia wypowiedziane podczas aktu nadania imienia dziecku, skierowane ku przyszłości nowo narodzonego: oby miał pomyślne życie i osiągnął pożądane, ważne społecznie cechy: uznanie i sławę, waleczność w obronie pokoju, ale i cnoty rodzinne. Równocześnie nadanie imienia „ochronnego”, tabuistycznego, motywowała wiara w jego magiczną moc. [...] [Rzetelska-Feleszko 2006].

Imię jest zatem nie tylko identyfikatorem, ale także wróżbą na całe życie i sposobem ochrony przed złymi mocami, jednakże w dzisiejszych czasach funkcje życzące lub chroniące nie są już najważniejszym czynnikiem przy wyborze imienia [Keber 2002].

2. Definicja imienia

Aby jednoznacznie określić, czym naprawdę jest imię, warto odwołać się do definicji słownikowych. W tym miejscu zacytuję i porównam definicje zawarte zarówno w polskich jak i bułgarskich słownikach.

Definicja imienia według *Słownika języka polskiego* brzmi następująco:

„imię

1. «osobiste, nierodowe miano człowieka»
2. «nazwa, nazwisko» [...]
4. «każdy wyraz odmieniający się przez przypadki» [SJP 2007].

Słownik języka bułgarskiego (Речник на българския език) podaje następującą definicję:

„ИМЕ [...]

1. Лично название на човек, дадено му при раждането; малко име. [...] // *Разш.* Лично, бащино и фамилно название на човек, лично и фамилно или само фамилно название. [...] // *Допълнително* название на човек; [...] // *Фамилно* название на човек, което обикновено се получава от съпруга. [...]

4. Название, дума, с която се обозначава, назовава нещо, за да се отличава от подобните му; наименование. [...]

8. [...] Граматическа категория изменяеми думи — названия на предмети, качества или количества [...]” [РБЕ 1990].

Definicja bułgarska została przytoczona z licznymi skróceniami, warto jednak podkreślić, że jest zdecydowanie bardziej rozbudowana od tej, którą podaje *Słownik języka polskiego*. W obu słownikach można jednak dostrzec liczne podobieństwa zarówno w konstrukcji (*imię* jako kategoria gramatyczna oba słowniki podają jako ostatnie znaczenie), jak i treści przytoczonego hasła. Zarówno w definicji polskiej jak i bułgarskiej przez *imię* rozumiane jest także nazwisko. Ciekawe jest natomiast czwarte znaczenie podawane przez *Речник на българския език*, które podkreśla funkcję identyfikacyjną, jaką pełni imię.

3. Zarys osiągnięć onomastyki polskiej

Badania onomastyczne mają w Polsce dość długą tradycję. Spośród największych i najbardziej uznanych badaczy polskich należy w tym miejscu przytoczyć takie nazwiska jak Witold Taszycki (badający głównie imiona nadawane w średniowieczu), Tadeusz Milewski (polskie i słowiańskie imiennictwo na tle porównawczym indoeuropejskim), Aleksandra Cieślukowa (historyczne i współczesne procesy kształtowania się nazw własnych, badania etymologiczne), Kazimierz Rymut (autor *Słownika imion współcześnie w Polsce używanych*) czy Maria Malec (związki nazw własnych ze zjawiskami kulturowymi) [Malec 2006]. Wymienić należy także Ewę Rzetelską-Feleszko, pod której redakcją ukazała się pierwsza w Polsce synteza onomastyczna pt. *Polskie nazwy własne. Encyklopedia* oraz dwutomowa encyklopedia *Słowiańska onomastyka* [Rzetelska-Feleszko 2002].

4. Funkcja apotropaiczna imion

Imiona mają (a może miały?) niezwykle silną, magiczną moc. Zawsze zawierają w sobie tajemnicze „coś”, czego już na początku ziemskiej wędrówki życzy się człowiekowi. Najogólniej tradycyjne imiona słowiańskie ze względu na funkcję dzielimy na życzące (wróżby, przynoszące pożądane cechy charakteru itp.) oraz chroniące (zapewniające ochronę przed złymi mocami, a w czasach chrześcijańskich także opiekę ze strony świętych patronów) [Walczak-Mikołajczakowa 2001], choć funkcja ochronna imion w dzisiejszych czasach nie jest obligatoryjna [Malec 2001]. W związku z powyższym bardzo częste jest zjawisko proprializacji, czyli przechodzenie nazw pospolitych w nazwy własne. Poniżej podano przykłady tego procesu, ponieważ jednak praca skupia się na związkach imion z kulturą, a nie na lingwistycznych zagadnieniach z nimi związanych, zjawisko to nie będzie szerzej omawiane.

Wśród bułgarskich imion życzących znajdziemy różne konstrukcje, które czasami mogą wydawać się dziwne. Przykłady imion przytaczam za Mariolą Walczak-Mikołajczakową [2010] natomiast ich znaczenia za *Podręcznym słownikiem bułgarsko-polskim* [Sławski 1987a i 1987b]. Imiona życzące, które wróżyły urodę, zdrowie i inne zalety najczęściej powstawały od nazw roślin, zwierząt, zjawisk przyrodniczych itp. Siłę i męstwo przynosiły imiona takie jak *Пламен* (płomień), *Мечо* (niedźwiedź), *Вълк* (lub inne utworzone od rdzenia *vylk*, czyli wilk), *Камен* (kamień) czy *Желязко* (od żelaza), które jednocześnie przez zapewnienie dziecku tychże cech miały za zadanie chronić je w dalszym życiu (są to zatem imiona życząco-chroniące). Przykłady innych imion życzących, utworzonych od nazw roślin lub zjawisk przyrodniczych to: *Невена* (od *nagietka*), *Цветан*, *Цветана* (od *kwiatu*) czy *Незабравка* (od *niezapominajki*), *Малина* (od *maliny*), *Звездан* (od *gwiazdy*), *Златка* czyli *złota* czy *Зорница* czyli *jutrzenka*. Imiona życzące mogły być tworzone także bezpośrednio od nazw pożądanych u dziecka cech zarówno fizycznych jak i psychicznych. Tutaj wymienić należy imiona takie jak *Здравко* (ten, który cieszy się zdrowiem), *Младен* (młody), *Драган* (drogi), *Рада*, *Радко* (lud. *rad*, *kontent*, *zadowolony*), *Весел*, *Веселина* (*wesoły*), *Милена* (*miła*, *miłowana*), *Добра* (*dobra*), *Красна* (*piękna*), *Деян* (*pracowity*, od scs. *dějati*, *czynić* [Bartula 2011]), *Бойка* (*bojowa*, *dziarska*, *śmiała*), czy *Искрена* (*szczerza*). Imiona zapewniające urodę często tworzone od nazw kolorów, które dla Słowian Południowych były niejako symbolami piękna. Przykłady takich imion to: *Румяна* (*rumiana*), *Бяла* (od *bieli*) czy *Модра* (*modra*). Mądrość miały na dziecko sprowadzić imiona typu *Бистра* (warto tutaj zwrócić uwagę na homonimie przymiotnika *bystry*, który oznacza mądrość, jednocześnie *bystry* może być np. potok) lub *Искра* oraz inne etymologicznie podobne. W późniejszym czasie pojawiły się także imiona utworzone od pojęć abstrakcyjnych, takie jak *Дар* (*dar*, *talent*), *Любов* (*miłość*), *Надежда* (*nadzieja*) czy *Вяра* (*wiara*).

Warto wspomnieć także o grupie imion chroniących. Aby ochronić dziecko przed brzydotą nadawano mu imię utworzone od przymiotnika *грозен*, czyli *brzydki*; *straszny*. Miał to być znak dla złych mocy, że *Грозен* lub *Грозана* jest już wystarczająco

jąco szpetnym człowiekiem i w związku z tym, na zasadzie kontrastu, zapewnić mu urodę. Żeńska forma tego imienia została z czasem przekształcona w formę *Гроздана*, która wywodząc się od rzeczownika *зрозде*, czyli *winogrono*, miała zapewnić kobiecie płodność (imię chroniące stało się w ten sposób imieniem życzącym). Z czasem w całym południowosłowiańskim (i słowiańskim w ogóle) systemie antropomorficznym pojawiły się także imiona chrześcijańskie. Nadanie dziecku imienia świętego miało za zadanie zarówno powierzenie go opiece patrona jak i zapewnienie mu jego cech, stąd imiona chrześcijańskich świętych znajdują się na pograniczu imion chroniących i życzących, spełniając jednocześnie obie funkcje apotropaiczne. Z podobnych powodów cenione jest nazywanie dzieci (zwłaszcza chłopców) imionami chanów i carów (np. imię *Ивайло* znajduje się wśród 20 najczęściej występujących imion w Bułgarii, popularne są również imiona *Крум* czy *Асен*).

5. Najpopularniejsze imiona bułgarskie w roku 2017

Tabela 1. Najczęstsze imiona bułgarskie (stan na rok 2017)

	Mężczyźni		Kobiety	
	imię	liczba wystąpień	imię	liczba wystąpień
1	Георги	163 109	Мария	114 651
2	Иван	154 069	Иванка	58 578
3	Димитър	120 400	Елена	52 714
4	Николай	93 396	Йорданка	37 885
5	Петър	72 275	Пенка	30 815
6	Христо	58 879	Даниела	30 374
7	Александър	58 689	Росица	29 476
8	Стефан	51 552	Десислава	29 333
9	Йордан	50 091	Петя	29 326
10	Васил	48 329	Гергана	28 220
11	Тодор	46 488	Марийка	26 469
12	Стоян	46 415	Виолета	26 130
13	Атанас	44 670	Маргарита	25 834
14	Ангел	44 391	Виктория	25 724
15	Красимир	44 170	Надежда	24 631
16	Пламен	40 618	Силвия	24 590
17	Никола	37 446	Емилия	24 341
18	Ивайло	36 134	Румяна	24 275
19	Мартин	33 919	Радка	23 912
20	Валентин	33 242	Милена	23 026

Źródło: Национален статистически институт.

W chwili obecnej wśród 20 najpopularniejszych imion w Bułgarii imiona wymienione wcześniej są spotykane, jednak do imion najpopularniejszych należą imiona chrześcijańskie. Imiona, które możemy umownie nazwać „tradycyjnymi” są dużo popularniejsze wśród imion żeńskich. Wśród imion męskich znajdziemy imiona *Стоян* (*да стои, да живее* [Български именик]), *Красимир* (*крзеси, будзи pokój lub ozdoba świata*) oraz *Пламен*, wśród żeńskich – *Росица*, *Десислава* (*да намира слава, да постигне слава* [Български именик]), *Надежда*, *Румяна*, *Радка* oraz *Милена*.

Do imion chrześcijańskich zaliczamy – męskie: *Георги*, *Иван*, *Николай*, *Петър*, *Христо*, *Стефан*, *Йордан*, *Тодор*, *Ангел*, *Никола*, żeńskie: *Мария*, *Иванка*, *Йорданка*, *Пенка*, *Даниела*, *Петя*, *Гергана*, *Марийка*. Liczne są również imiona pochodzenia greckiego, np. *Димитър*, *Александър*, *Васил*, *Атанас* wśród męskich i *Елена* oraz *Маргарита* wśród żeńskich. Popularne są również imiona łacińskie: *Мартин*, *Валентин*, *Виктория*, *Силвия*, *Емилия* oraz z innych języków jak *Виолета* (z francuskiego).

6. Wpływ imienia na życie dziecka i rodziny

Poprzez nadanie odpowiedniego imienia można było także wpływać na losy rodziny. W przypadku, kiedy rodzina zaczynała robić się zbyt liczna nadawano dzieciom imiona utworzone od słów związanych z końcem. Przykłady takich imion to: *Краен*, *Крайна* (*крайцову, скрайну, коїсову*), *Последен*, *Последна* (*ostatni*), *Запрян* (od *запирам* czyli *zatrzymywać, zamykać*). W przypadku gdy małżeństwo chciało mieć dużo dzieci, pierworodne często było nazywane *Първан* (od *първи*, czyli *pierwszy*; lud. *pierwotny, początkowy*), co oznaczało, że pojawią się jeszcze następni członkowie rodziny. Za pomocą imienia próbowano wpływać także na płeć potomstwa. W sytuacji kiedy rodziły się same dziewczynki, rodzice zaś chcieli mieć syna, córki chrzczono imionami *Доста* (od *dość, dosyć*) lub *Спренка* (od czasownika *спирам*, czyli *zatrzymywać, wstrzymywać*), co miało spowodować, że w danej rodzinie nie urodzi się już więcej dziewczynek.

Ważne jest również to, że aż do dnia chrztu imię dziecka objęte było tabu. Aby nie wywoływać niepotrzebnego zainteresowania ze strony złych mocy używano pewnego rodzaju określeń zastępczych. Najczęściej były one tworzone od charakterystycznych cech dziecka takich jak nagość (stąd *голчо*), czy moczenie pieluszek (stąd *пикла*). Imię dla dziecka wybierał ojciec chrzestny i aż do dnia chrztu trzymał je w tajemnicy, w szczególności przed matką dziecka, która będąc w okresie połogu pozostawała nieczysta. Jeśli nie powstrzymałaby się od zwracania się do dziecka po imieniu mogłoby to być przyczyną (w najlepszym wypadku) choroby dziecka a nawet prowadzić do jego śmierci, ponieważ wywołałoby to zainteresowanie dzieckiem ze strony złych mocy. Imię było ważne z jeszcze jednego powodu – człowiek bezimienny nie mógł być członkiem żadnej społeczności. Obrzęd nadania imienia był więc równoznaczny z uznaniem za pełnoprawnego członka danej grupy społecznej.

W przypadku chorób lub innych nieszczęść trapiących rodzinę, aby uchronić następnego dziecko można było spróbować oszukać złe moce przez zmianę imienia. Odbываła się wtedy „kradzież” dziecka. Kobieta przyjmująca poród wynosiła rano dziecko z jego domu i zostawiała na rozstaju dróg. Pierwsza osoba, która je znalazła miała prawo nadać mu nowe imię – zazwyczaj było to imię *Найден* lub *Обретен*, oba w terminologii ludowej oznaczające *znaleziony*. Pod takim imieniem złe moce nie mogły już człowieka rozpoznać, a co za tym idzie także wyrządzić mu zaplanowanej wcześniej krzywdy.

7. Czynniki wpływające na wybór imienia

Oczywiście w dzisiejszych czasach znaczenie imienia nie jest najważniejszym czynnikiem przy jego wyborze. Bardzo istotną rolę w tym procesie odgrywają trendy nazewnicze. Przyszli rodzice śledzą listy i rankingi najmodniejszych i najpopularniejszych imion z dwóch powodów – żeby znaleźć wśród nich inspirację i nadać dziecku imię modne w danym okresie lub wręcz odwrotnie – aby uniknąć nazwania swojego dziecka imieniem, które będzie częste wśród jego rówieśników. Szczególnie ważna w bułgarskiej kulturze jest tradycja nadawania dzieciom imion po przodkach, najczęściej dziadkach i babciach. Jest to o tyle ważne, że w ten sposób można symbolicznie przedłużyć własne życie – skoro nasze imię funkcjonuje, „żyje” w następnych pokoleniach, my żyjemy wraz z nim. Nadanie imienia po członku rodziny nazywa się *подновяване на името*, czyli *odnawianiem imienia*. Dziadkowie dbają o to, aby swoje imię przekazać wnukom jeszcze za życia. Ze względu na to, że zmniejszyła się liczba rodzących się dzieci, najczęściej wnucząt jest mniej, niż dziadków. Aby nikt nie czuł się pokrzywdzony i pominięty, a w związku z tym niejako skazany na niepamięć, wymyślono pewien sposób na nadanie jednemu dziecku imion więcej niż jednego z dziadków. Rodzice dziecka do dyspozycji mają cztery imiona. Aby uhonorować swoich rodziców, z ich imion wybiera się fragmenty - mogą to być całe sylaby lub tylko pojedyncze litery - które składa się w całość, tworzącą zupełnie nowe imię (jest ono zatem oryginalne i nowoczesne) i jednocześnie gloryfikujące starsze pokolenie. Przykładem takiej konstrukcji może być imię *Велиденка* – połączenie imion *Велика* i *Младенка*.

8. Podsumowanie

Podsumowując, kluczową funkcję apotropaiczną w życiu człowieka pełniło imię. Bez niego człowiek ani nie był chroniony przed demonami, zjawami i innymi złymi mocami, ani nie mógł stać się pełnoprawnym członkiem społeczności. Na zakończenie należy również zaznaczyć być może nieoczywisty, ale jednocześnie nierozzerwalny związek między systemem imienniczym a kulturą danej społeczności. Pisał o tym już Tadeusz Milewski:

Imiona osobowe tworzą system, który wyodrębniając się z całości języka pewnymi specyficznymi cechami, stanowi równocześnie część tradycji prawno-obyczajowej każdego społeczeństwa. Imiona, będąc tworam językowymi, są równocześnie środkiem orientacji w obrębie społeczeństwa, systemem klasyfikacji jego członków. W tych warunkach zachodzi niewątpliwy związek między imiennictwem osobowym a kulturą [...] [Milewski 1969].

Jak zaprezentowano powyżej, imiona to nie tylko identyfikatory członków danej społeczności. Imiona mają zdecydowanie głębsze znaczenie zarówno dla osoby, która dane imię nosi, ale także dla całej społeczności, w której taka osoba żyje. Z nadaniem imienia wiąże się (czy może niestety wiązało się) wiele tradycji, obrzędów i przesądów. Z pozoru błahe, niewiele znaczące słowo mogło wpływać na wszelkie aspekty ludzkiego życia. Za Marią Malec [2001] zacytuję jeszcze:

O tym, jak ważne jest posiadanie imienia, świadczy m.in. obecne jeszcze w niektórych zakątkach obszaru słowiańskiego przeświadczenie, że dzieci urodzone martwe, „bezimienne”, nieochrzczone mają cechy demoniczne, cierpią, błagają się po świecie, dopóki ktoś ich nie nazwie imieniem.

Ciekawostka na zakończenie – o tym, jak ważne jest nadanie oryginalnego imienia w każdej kulturze, nie tylko bułgarskiej, niech świadczy fakt, że w Szwajcarii istnieje firma *Erfolgswelle* (czyli *fala sukcesu*), która zajmuje się wymyślaniem oryginalnych i kreatywnych imion dla dzieci (informacja pochodzi z portalu *dariknews.bg*, dokładny adres strony internetowej podano w bibliografii w wykazie źródeł internetowych). Proces tworzenia imienia dla dziecka trwa około dwóch miesięcy, biorą w nim udział eksperci, historycy, tłumacze, artyści itd. Imię musi być oczywiście dopasowane do kultury, z której pochodzą rodzice i w której dziecko będzie wychowywane, nie może wzbudzać negatywnych konotacji oraz musi być łatwe w wymowie i zapisie. Cena takiej usługi to jedyne 25 000 euro...

Bibliografia

- Bartula, C. (2011), *Podstawowe wiadomości z gramatyki staro-cerkiewno-słowiańskiej na tle porównawczym*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Gapsa, M. (2016), *Nadprzyrodzone zagrożenia dla nowonarodzonego dziecka i sposoby ochrony noworodków – wierzenia bułgarskie*, „*Noviny Slavia*” nr 5, s. 15–21.
- Keber, J. (2002), *Rojstna imena, hišna imena, vzdevki, psevdonimi v Sloveniji*, „*Jezikoslovni zapiski*”, nr 8 (2), s. 47–69.
- Kern, L.J. (2003), *Imiona nadwiślańskie*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Malec, M. (2001), *Imię w polskiej antroponomii i kulturze*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Kraków.
- Malec, M. (2006), *Wkład krakowskiego językoznawstwa polonistycznego do nauki o imionach osobowych*, „*LingVaria*”, nr 1 (1), s. 127–137.
- Milewski, T. (1969), *Indoeuropejskie imiona osobowe*, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Речник на българския език, т. 6, и-й* (1990), red. K. Чолакова, Издателство на българска академия на науките, София.
- Rzetelska-Feleszko, E. (2006), *W świecie nazw własnych*, Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Warszawa–Kraków.
- Sławski, F. (1987a), *Podręczny słownik bułgarsko-polski*, t. 1, *А-Появам*, Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa.

- Sławski, F. (1987b), *Podręczny słownik bułgarsko-polski*, t. 2, *Повярвам–Яуен*, Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Słowiańska onomastyka, encyklopedia* (2002), t. 1, red. E. Rzetelska-Feleszko, A. Cieślikowa, Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Warszawa–Kraków.
- Słownik Języka Polskiego* (2007), t. 1, *A-Ó*, red. L. Drabik, E. Sobol, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Walczak-Mikołajczakowa, M. (2001), *Balkańskie rytmy życia czyli o tradycji przechowanej w języku*, Wydawnictwo „TUM”, Gniezno.

Źródła internetowe

- Behind the Name*, <http://www.behindthename.com>
- Български именик*, <https://www.imenata.com>
- Имената в България 2017*, <http://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/Names2017p.pdf> (dostęp 25.02.2018).
- Не кръщавайте децата си с двойни или екзотични имена*, <https://dariknews.bg/novini/komentar/ne-kryshhtavajte-decata-si-s-dvojni-ili-ekzotichni-imena-1581156> (dostęp 5.12.2017).
- Gałkowski, A. (2012), *Terminologia onomastyczna. Aktualizowana lista podstawowych haseł terminologii onomastycznej w języku polskim*, <http://onomastyka.uni.lodz.pl/strona-glowna/terminologia-polska> (dostęp: 7.10.2018).

Magdalena Gapsa

GIVEN NAME AND ITS PLACE IN BULGARIAN CULTURE

(Summary)

The author analyzes the role of given name in Bulgarian culture and focuses on the role played by name in Bulgarian society. Detailed analysis has been subjected to the protective function of the name. The reader may refer to the traditional names used in Bulgaria, find out how they were created and what they mean, as well as how to affect the fate of the family by using proper name. The author also describes the importance of the name and the factors, that influence his choice. The article also presents statistics on the most popular Bulgarian names in 2017.

Key words: given names, Bulgaria, 2017